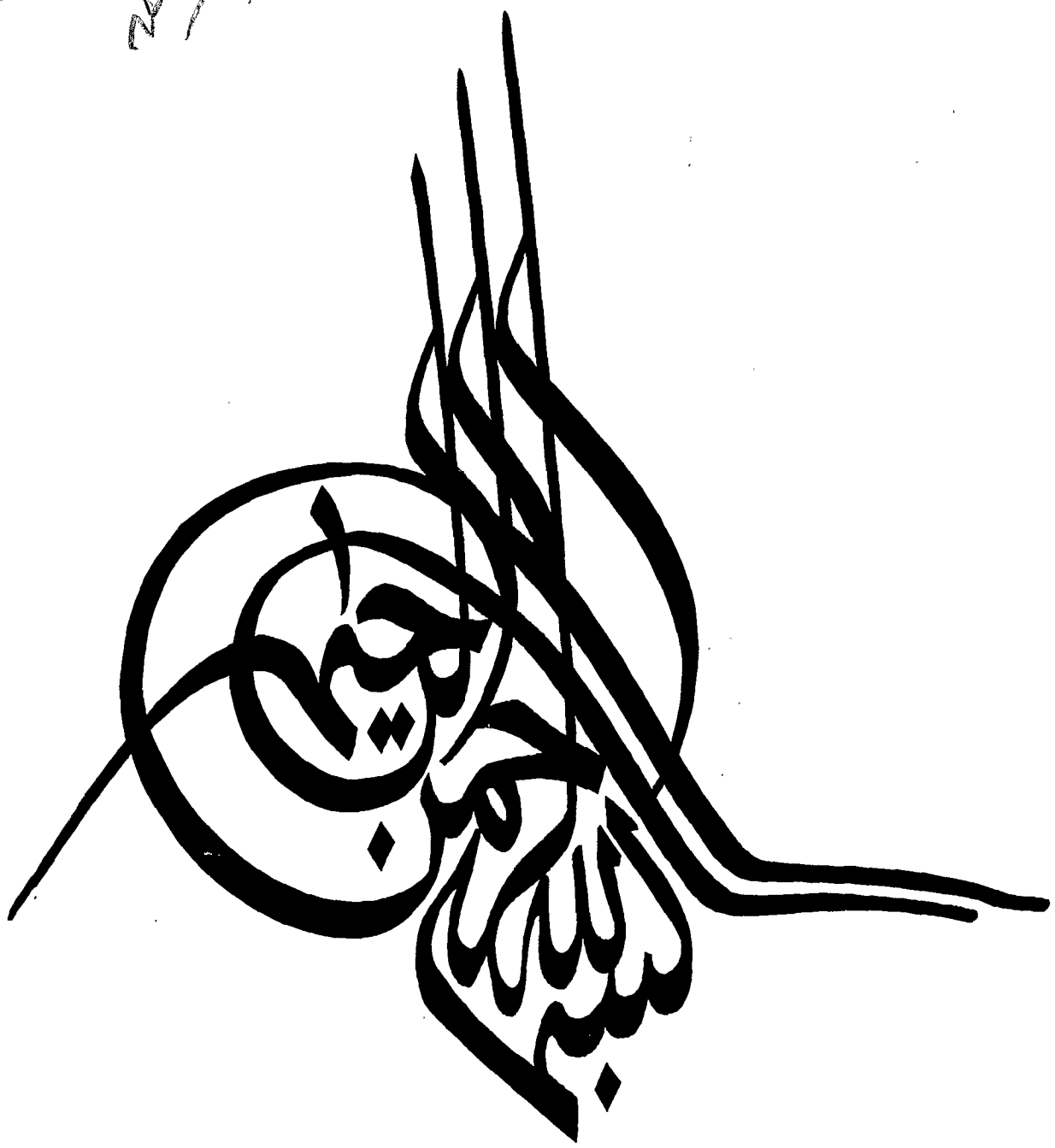

1711.1714
1711

1.11.18

دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه زبان و ادبیات فارسی

بررسی توصیفی، انتقادی و جامعه شناختی رمان‌های عامه پسند در ایران

از

کبری مظفری

استاد راهنما

دکتر علی صفایی

استاد مشاور

دکتر علی تسلیمی

کتابخانه و نشریات دانشکده ادبیات و علوم انسانی
تهران

۱۳۸۷ / ۱۰ / ۱۳

تیر ۱۳۸۷

۱۰۷۱۸۵

تقدیم

به او که عشق را یادم داد تا پرواز کنم؛

به مادرم، به پاس صبر و فداکاری اش

به او که تلاش را به من آموخت تا ادامه دهم؛

به پدرم، به قدردانی زحمات بی دریغش

و به آنان که یاری و همراهی ام کردند تا به مقصد برسم؛

به خواهرانم، به خاطر مهربانیشان

سپاس خداوندی را که زندگی‌ام را مدیون رحمت اویم.

خدایی که اگر نبود دستگیری او، پایی برای رفتن نداشتم.

او که به من امید داد و به حکم "ان الله مع الصّابرين" با من بود و با من ماند.

و اگرچه زمینی بودم گاه ناتوانم کرد به حکم "ان مع العسر يسرا" طعم جوانه زدن را به من پشاند.

سپاس خدایی را که بزرگی او کوچکی‌ام را جبران کرد؛ اندیشه‌اش در عقم جز غیر و نیکویی نبود و حکمش پیمودن و رسیدن.

خدایی که به من فرصت داد تا قدم در راهی بگذارم که قلبم از عشق او سرشار شود.

و من اکنون اگرچه به اوج نرسیدم بلند اندیشی و بلند پروازی را از کسانی آموختم که در این مسیر با من راه سپردند؛ دستانی که دستانم را گرفتند؛ پاهایی که همراهی‌ام کردند؛ چشمانی که بینایم کردند و قلبهایی که مثبت کردن را به من آموختند.

از استاد راهنمای کراتقدم جناب آقای دکتر علی صفایی که در این مدت علاوه بر راهنمایی‌های ارزنده، با فروتنی و سعه صدر همواره مرا دلگرم و استوار کردند بی نهایت سپاسگزارم.

از استاد مشاور ارجمندم جناب آقای دکتر علی تسلیمی که با ارائه نظرات ارزشمند خود مرا در این راه یاری کردند، تشکر و قدردانی می‌کنم.

از زحمات و راهنمایی‌های سایر اساتید گروه ادبیات دانشگاه کیلان نیز که در طول دوره تحصیل، افتخار شاگردی ایشان را داشتم صمیمانه تشکر می‌نمایم.

و ناب‌ترین سپاس‌ها را به حرمت دوستی‌ها، مثبت‌ها، کمک‌ها و مهربانی‌های بی دریغ، نثار دوستانم می‌کنم.

فهرست مطالب

عنوان.....	صفحه.....
مقدمه.....	۱.....
فصل اول : فرهنگ و ادبیات عامه.....	۶.....
۱-۱- رابطه ادبیات و اجتماع.....	۷.....
۲-۱- جامعه شناسی ادبیات.....	۹.....
۳-۱- نشر و فروش کتاب.....	۱۰.....
۱-۳-۱- عوامل مؤثر در فروش کتاب.....	۱۰.....
۲-۳-۱- روشهای تبلیغاتی مؤثر در فروش کتاب.....	۱۱.....
۳-۳-۱- عوامل مؤثر در فروش رمان عامه پسند در ایران.....	۱۲.....
۴-۱- مفهوم فرهنگ عامه.....	۱۴.....
۵-۱- سلیقه و مصرف ادبی.....	۱۷.....
۱-۵-۱- سلیقه ادبی.....	۱۷.....
۲-۵-۱- مصرف ادبی.....	۱۸.....
۶-۱- عوامل شکل دهنده ادبیات عامه پسند.....	۲۱.....
۱-۶-۱- دولت.....	۲۲.....
۲-۶-۱- رسانهها.....	۲۴.....
۳-۶-۱- ناشران.....	۲۵.....
۴-۶-۱- نویسندگان.....	۲۶.....
۵-۶-۱- مخاطبان.....	۲۷.....
۶-۶-۱- خانوادهها.....	۲۸.....
۷-۶-۱- سیستم آموزشی.....	۲۸.....
۸-۶-۱- انجمنها و نقدهای ادبی.....	۲۹.....
۷-۱- کارکردهای منفی و مثبت ادبیات عامه پسند.....	۳۱.....
۱-۷-۱- کارکردهای منفی ادبیات عامه پسند از دیدگاه مخالفان.....	۳۱.....
۲-۷-۱- کارکردهای مثبت ادبیات عامه پسند از دیدگاه موافقان.....	۳۶.....
۸-۱- اهمیت بررسی ادبیات عامه پسند.....	۴۰.....

۴۲	فصل دوم: رمان و رمان عامه پسند.....
۴۳	۱-۲- تعریف رمان.....
۴۴	۲-۲- تولد رمان.....
۴۷	۳-۲- فرق قصه و رمان.....
۴۸	۴-۲- نقش و هدف رمان.....
۴۸	۵-۲- رمان و زندگی.....
۴۸	۶-۲- رمان و اخلاق.....
۴۹	۷-۲- رمان: سرگرم کننده یا مفید.....
۵۶	۸-۲- تعریف رمان عامه پسند.....
۵۵	۹-۲- تاریخچه نگارش رمان عامه پسند.....
۶۰	۱۰-۲- انواع رمان عامه پسند در ایران و تفاوت آن با سایر کشورها.....
۶۵	۱۱-۲- تکرار در رمان عامه پسند.....
۶۷	۱۲-۲- ساختار سنتی رمان عامه پسند.....
۶۷	۱-۱۲-۲- تقابل خیر و شر.....
۶۸	۲-۱۲-۲- شانس و اقبال.....
۶۹	۳-۱۲-۲- پایان خوش.....
۶۹	۴-۱۲-۲- نتایج اخلاقی.....
۶۹	۵-۱۲-۲- عشق و شور جنسی، قدرت، مرگ.....
۷۳	فصل سوم: تحلیل رمانهای عامه پسند.....
۷۴	تحلیل رمانهای عامه پسند.....
۷۶	بخش اول: نویسندگان رمانهای عامه پسند.....
۷۷	۱-۱-۳- جنس و سن نویسندگان.....
۷۹	۲-۱-۳- گرایش نویسندگان زن به رمانهای عامه پسند.....
۸۱	۳-۱-۳- دلایل عامه پسند شدن رمانهای زنان نویسنده.....
۸۴	بخش دوم: متن.....
۸۶	۱-۲-۳- شکل.....
۸۶	۱-۱-۲-۳- عنوان.....

- ۱۰۰ ۲-۱-۲-۳- قطع کتاب و طرح روی جلد
- ۱۰۴ ۳-۱-۲-۳- تعداد صفحات
- ۱۰۴ ۴-۱-۲-۳- تأکیدهای کلامی در مقدمه و روی جلد
- ۱۰۷ ۲-۲-۳- عناصر داستانی
- ۱۰۷ ۱-۲-۲-۳- طرح (پیرنگ)
- ۱۰۹ ۱-۱-۲-۲-۳- انواع طرح
- ۱۱۲ ۲-۱-۲-۲-۳- پیرنگ باز، پیرنگ بسته
- ۱۱۲ ۳-۱-۲-۲-۳- طرح در رمان عامه پسند
- ۱۱۳ ۲-۲-۲-۳- فضا سازی
- ۱۱۴ ۳-۲-۲-۳- داستان سرایی و تعلیق
- ۱۱۵ ۱-۳-۲-۲-۳- انواع تعلیق
- ۱۱۶ ۲-۳-۲-۲-۳- تعلیق ذاتی، تعلیق مصنوعی
- ۱۱۶ ۳-۳-۲-۲-۳- تعلیق در رمان عامه پسند
- ۱۱۸ ۴-۲-۲-۳- کشمکش
- ۱۱۸ ۵-۲-۲-۳- حادثه پردازی
- ۱۱۹ ۱-۵-۲-۲-۳- روشهای حادثه پردازی
- ۱۲۰ ۲-۵-۲-۲-۳- حادثه پردازی در رمان عامه پسند
- ۱۲۳ ۳-۵-۲-۲-۳- نمونه‌ای از شکل گیری حوادث متعدد در رمان عامه پسند
- ۱۲۳ ۶-۲-۲-۳- اوج و گره‌گشایی
- ۱۲۴ ۱-۶-۲-۲-۳- اوج و گره‌گشایی در رمان عامه پسند
- ۱۲۵ ۷-۲-۲-۳- شیوه روایت
- ۱۲۵ ۱-۷-۲-۲-۳- روایت در رمان عامه پسند
- ۱۲۸ ۸-۲-۲-۳- زاویه دید
- ۱۲۹ ۱-۸-۲-۲-۳- انواع زاویه دید
- ۱۲۹ ۲-۸-۲-۲-۳- مزیت های زاویه دید اول شخص
- ۱۳۰ ۳-۸-۲-۲-۳- محدودیت‌های زاویه دید اول شخص
- ۱۳۰ ۴-۸-۲-۲-۳- زاویه دید در رمان عامه پسند

- ۱۳۲..... ۹-۲-۲-۳ شخصیت و شخصیت پردازی
- ۱۳۳..... ۱-۹-۲-۲-۳ شیوه‌های شخصیت پردازی
- ۱۳۵..... ۲-۹-۲-۲-۳ انواع شخصیت‌های داستانی
- ۱۳۶..... ۳-۹-۲-۲-۳ ویژگی‌های یک شخصیت موفق
- ۱۳۷..... ۴-۹-۲-۲-۳ شخصیت پردازی در رمان عامه پسند
- ۱۳۷..... ۱-۴-۹-۲-۲-۳ متوقف کردن داستان و توصیف مستقیم شخصیت‌ها توسط نویسنده
- ۱۳۹..... ۲-۴-۹-۲-۲-۳ معرفی کامل شخصیت‌ها
- ۱۴۰..... ۳-۴-۹-۲-۲-۳ معرفی شخصیت‌های فرعی
- ۱۴۱..... ۴-۴-۹-۲-۲-۳ بیان احساسات شخصیت‌ها توسط نویسنده
- ۱۴۰..... ۵-۴-۹-۲-۲-۳ یکسان بودن زبان و لحن شخصیت‌ها
- ۱۴۲..... ۵-۹-۲-۲-۳ شخصیت در رمان عامه پسند
- ۱۴۲..... ۱-۵-۹-۲-۲-۳ شخصیت‌های ساده و کم عمق
- ۱۴۲..... ۲-۵-۹-۲-۲-۳ شخصیت‌های کلیشه ای
- ۱۴۲..... ۳-۵-۹-۲-۲-۳ شخصیت‌های سیاه و سفید
- ۱۴۳..... ۴-۵-۹-۲-۲-۳ شخصیت‌های ایستا و بدون تحول
- ۱۴۳..... ۵-۵-۹-۲-۲-۳ شخصیت‌های غیر قابل باور
- ۱۴۴..... ۶-۵-۹-۲-۲-۳ تعدد شخصیت‌ها
- ۱۴۴..... ۷-۵-۹-۲-۲-۳ قهرمانان زیبا و آرمانی
- ۱۴۵..... ۸-۵-۹-۲-۲-۳ شخصیت مکمل از جنس مخالف
- ۱۴۶..... ۹-۵-۹-۲-۲-۳ دختران زیبا و ماجراجو
- ۱۴۶..... ۱۰-۵-۹-۲-۲-۳ شخصیت‌ها و محدودیت زندگی اجتماعی
- ۱۴۶..... ۱۱-۵-۹-۲-۲-۳ قهرمانان مرقه
- ۱۴۷..... ۱۲-۵-۹-۲-۲-۳ شخصیت‌ها و مشکلات عشقی و خانوادگی
- ۱۴۷..... ۱۳-۵-۹-۲-۲-۳ گم شدن شخصیت‌ها در داستان
- ۱۴۸..... ۳-۲-۳ ساختار
- ۱۴۸..... ۱-۳-۲-۳ موضوع
- ۱۴۸..... ۱-۱-۳-۲-۳ مهمترین موضوعات رمانهای عامه پسند

- ۱۵۲..... ۲-۱-۳-۲-۳-۲-۳ مضمونهای محدود و تکراری رمانهای عامه پسند
- ۱۵۵..... ۲-۳-۲-۳-۲-۳ زبان و نثر داستان
- ۱۵۵..... ۱-۲-۳-۲-۳-۲-۳ فاقد تکنیکهای ادبی
- ۱۵۵..... ۲-۲-۳-۲-۳-۲-۳ سادگی واژگان و جملات
- ۱۵۶..... ۳-۲-۳-۲-۳-۲-۳ استعاره، تشبیه و نمادهای ساده
- ۱۵۶..... ۴-۲-۳-۲-۳-۲-۳ ضعف نگارشی
- ۱۵۷..... ۱-۴-۲-۳-۲-۳-۲-۳ دوری از زبان معیار
- ۱۵۷..... ۲-۴-۲-۳-۲-۳-۲-۳ جملات غلط نگارشی
- ۱۵۹..... ۳-۴-۲-۳-۲-۳-۲-۳ استفاده از کلمه‌های نامتداول به جای کلمه‌های رایج و معمول
- ۱۶۰..... ۴-۴-۲-۳-۲-۳-۲-۳ جملات سست و ضعیف
- ۱۶۱..... ۵-۴-۲-۳-۲-۳-۲-۳ استفاده از افعال نادرست
- ۱۶۱..... ۶-۴-۲-۳-۲-۳-۲-۳ غلطهای املايي
- ۱۶۱..... ۷-۴-۲-۳-۲-۳-۲-۳ درگیری نویسنده بین زبان گفتار و نثر رسمی
- ۱۶۲..... ۸-۴-۲-۳-۲-۳-۲-۳ استفاده نادرست از علائم ویرایشی
- ۱۶۲..... ۳-۳-۲-۳-۲-۳-۲-۳ جزئی نگاری
- ۱۶۳..... ۴-۳-۲-۳-۲-۳-۲-۳ ناتوانی در توصیف احساسات، صحنه‌ها و شخصیت‌ها
- ۱۶۴..... ۵-۳-۲-۳-۲-۳-۲-۳ تقابل‌های دوگانه سنتی و پیروزی خیر
- ۱۶۴..... ۶-۳-۲-۳-۲-۳-۲-۳ سرعت روایت و پرشهای بلند زمانی
- ۱۶۶..... ۷-۳-۲-۳-۲-۳-۲-۳ سانی مانتالیسم و احساسات گرایی
- ۱۶۸..... ۱-۷-۳-۲-۳-۲-۳ توصیفات احساسی و غالباً طولانی
- ۱۶۹..... ۲-۷-۳-۲-۳-۲-۳ استفاده از شعرهای عاشقانه در متن داستان
- ۱۷۰..... ۳-۷-۳-۲-۳-۲-۳ واژه‌ها، اصوات و جملات احساسی
- ۱۷۱..... ۸-۳-۲-۳-۲-۳-۲-۳ پندآموزی و پیامهای اخلاقی
- ۱۷۴..... ۹-۳-۲-۳-۲-۳-۲-۳ پایان خوش
- ۱۷۶..... ۴-۲-۳-۲-۳-۲-۳ مقایسه دو نمونه از رمانهای عامه پسند (بامداد خمار، درماندگان عشق)
- ۱۸۹..... بخش سوم: مخاطبان
- ۱۹۲..... ۱-۳-۳-۲-۳-۲-۳ علل گرایش مخاطبان به رمانهای عامه پسند

۱۹۲ هم‌رنگی و همانند سازی ۱-۱-۳-۳
۱۹۳ اسناد ۲-۱-۳-۳
۱۹۴ پنهان کاری ۳-۱-۳-۳
۱۹۴ گریز از واقعیت روزانه و رسیدن به آسودگی خیال ۴-۱-۳-۳
۱۹۷ تفریح، سرگرمی و لذت جویی ۵-۱-۳-۳
۱۹۸ جبران عواطف ناکام ۶-۱-۳-۳
۱۹۹ همذات پنداری ۷-۱-۳-۳
۲۰۰ کتمان زمان ۸-۱-۳-۳
۲۰۲ تعامل خوانندگان و رمانهای عامه پسند ۲-۳-۳
۲۰۳ مهمترین نوع رمان مورد علاقه خوانندگان ۱-۲-۳-۳
۲۰۳ عوامل مؤثر در علاقه خوانندگان ۲-۲-۳-۳
۲۰۳ مهمترین روش انتخاب رمان ۳-۲-۳-۳
۲۰۴ تأثیر عنوان در انتخاب کتاب ۴-۲-۳-۳
۲۰۴ تأثیر طرح روی جلد در انتخاب مخاطبان ۵-۲-۳-۳
۲۰۵ اهمیت واقعی بودن ۶-۲-۳-۳
۲۰۵ انگیزه خوانندگان ۷-۲-۳-۳
۲۰۶ موضوع مورد علاقه خوانندگان ۸-۲-۳-۳
۲۰۷ دلایل علاقه‌مندی به قهرمان داستان ۹-۲-۳-۳
۲۰۷ زاویه دید ۱۰-۲-۳-۳
۲۰۸ پیش‌بینی پایان داستان ۱۱-۲-۳-۳
۲۱۲ فصل چهارم: نتیجه‌گیری و پیشنهادات
۲۲۶ منابع و کتابنامه

عنوان.....	صفحه.....
جدول ۱-۱- عوامل مؤثر در فروش کتاب.....	۱۱.....
جدول ۲-۱- کارکردهای منفی و مثبت ادبیات عامه پسند.....	۹.....
جدول ۱-۲- ساختار سنتی رمانهای عامه پسند.....	۷۲.....
جدول ۱-۳- نسبت نویسندگان زن به مرد.....	۷۸.....
جدول ۲-۳- سن نویسندگان مرد رمانهای عامه پسند.....	۷۸.....
جدول ۳-۳- سن نویسندگان زن رمانهای عامه پسند.....	۷۸.....
جدول ۴-۳- دلایل استقبال خوانندگان از رمانهای زنان نویسنده.....	۸۳.....
جدول ۵-۳- عناوین ساخته شده با اسم زنان.....	۸۸.....
جدول ۶-۳- عناوین ساخته شده با کلمه عشق.....	۹۰.....
جدول ۷-۳- عناوین ترکیبی: ترکیب با کلمه انتظار.....	۹۱.....
جدول ۸-۳- عناوین ترکیبی: ترکیب با کلمه شب.....	۹۲.....
جدول ۹-۳- عناوین ترکیبی: ترکیب با کلمه محبت.....	۹۲.....
جدول ۱۰-۳- عناوین ترکیبی: ترکیب با کلمه دل.....	۹۳.....
جدول ۱۱-۳- عناوین ترکیبی: ترکیب با کلمه جدایی.....	۹۳.....
جدول ۱۲-۳- عناوین ترکیبی: ترکیب با کلمه چشم.....	۹۳.....
جدول ۱۳-۳- عناوین ترکیبی: ترکیب با کلمه قلب.....	۹۴.....
جدول ۱۴-۳- عناوین ترکیبی: ترکیب با کلمه سرنوشت- تقدیر.....	۹۴.....
جدول ۱۵-۳- عناوین ترکیبی: ترکیب با کلمه غم.....	۹۴.....
جدول ۱۶-۳- عناوین ترکیبی: ترکیب با کلمه احساس.....	۹۵.....
جدول ۱۷-۳- عناوین ترکیبی: ترکیب با کلمه رویا.....	۹۵.....
جدول ۱۸-۳- عناوین ترکیبی: ترکیب با کلمه باد.....	۹۵.....
جدول ۱۹-۳- عناوین ترکیبی: ترکیب با کلمه آرزو.....	۹۶.....
جدول ۲۰-۳- عناوین ترکیبی: ترکیب با کلمه تنهایی.....	۹۶.....
جدول ۲۱-۳- عناوین ترکیبی: ترکیب با اسامی گلها.....	۹۷.....
جدول ۲۲-۳- عناوین ترکیبی: ترکیب با کلمه‌های مخصوص زنان.....	۹۷.....
جدول ۲۳-۳- عناوین ساخته شده با جملات کوتاه عاطفی.....	۹۷.....

- جدول ۳-۲۴- عناوین ساخته شده با کلمه‌های مفرد ۹۹
- جدول ۳-۲۵- عناصر مورد استفاده در طرح جلد رمانهای عامه پسند ۹۹
- جدول ۳-۲۶- حجم داستانهای عامه پسند ۱۰۴
- جدول ۳-۲۷- طرح داستانهای عاشقانه عامه پسند ۱۰۹
- جدول ۳-۲۸- مهمترین مشکلات قهرمانان در رمانهای عامه پسند سالهای ۱۳۷۰ تا ۱۳۸۲ ۱۴۷
- جدول ۳-۲۹- موضوعات مطرح شده در رمانهای عامه پسند ایرانی ۱۵۲
- جدول ۳-۳۰- مقایسه دو نمونه از رمانهای عامه پسند ۱۸۸
- جدول ۳-۳۱- مصرف ادبی مخاطبان مختلف رمان های عامه پسند ۱۹۱
- جدول ۳-۳۲- مقایسه ادبیات گریز و ادبیات تحلیلی ۱۹۷
- جدول ۳-۳۳- مهمترین نوع مورد علاقه خوانندگان رمانهای عامه پسند ۲۰۲
- جدول ۳-۳۴- عوامل مؤثر در علاقه خوانندگان رمانهای عامه پسند ۲۰۳
- جدول ۳-۳۵- مهمترین روشهای مخاطبان برای انتخاب کتاب ۲۰۳
- جدول ۳-۳۶- میزان تأثیر عنوان در انتخاب کتاب ۲۰۴
- جدول ۳-۳۷- میزان تأثیر طرح روی جلد در انتخاب کتاب ۲۰۴
- جدول ۳-۳۸- میزان اهمیت واقعی بودن داستان از نظر خوانندگان ۲۰۵
- جدول ۳-۳۹- مهمترین انگیزه خواندن رمانهای عامه پسند ۲۰۵
- جدول ۳-۴۰- مهمترین موضوعات مورد علاقه خوانندگان ۲۰۶
- جدول ۳-۴۱- موضوعاتی که مورد علاقه خوانندگان نیست ۲۰۶
- جدول ۳-۴۲- دلایل علاقه‌مندی خوانندگان به قهرمان ۲۰۷
- جدول ۳-۴۳- زاویه دید مورد علاقه خوانندگان رمانهای عامه پسند ۲۰۷
- جدول ۳-۴۴- درصد قابلیت پیش‌بینی پایان داستان ۲۰۸
- جدول ۳-۴۵- میزان ادامه دادن به داستان در صورت روشن بودن پایان آن ۲۰۸
- جدول ۳-۴۶- پایان مورد علاقه خوانندگان رمانهای عامه پسند ۲۰۹
- جدول ۳-۴۷- ویژگی‌های رمانهای عامه پسند ۲۱۰

بررسی توصیفی، انتقادی و جامعه‌شناختی رمانهای عامه‌پسند ایران
کبری مظفری

ادبیات به دلیل ماهیت و حوزه گسترده خود با بسیاری از رشته‌های علوم انسانی از جمله جامعه‌شناسی ارتباط دارد. از طرف دیگر این حوزه امکانات بی‌نهایتی دارد که علاوه بر بازتاب جامعه در خود می‌تواند نیاز و ذائقه اقشار مختلف را تأمین کند و بر آنها اثر بگذارد.

یکی از راه‌هایی که به شناخت نیازهای گروه‌های مختلف کمک می‌کند توجه به نوع ادبی مورد مصرف آنهاست. رمان عامه‌پسند (پاورقی)، شاخه‌ای از ادبیات است که با ساختار روان و ساده و کشش داستانی و توجه به مسائل مورد علاقه مخاطبان خود همواره خوانندگان زیادی را با خود همراه کرده است. اگرچه از نظر ادبی و داستانی، رمانهای عامه‌پسند به دلایلی چون کلیشه‌ای و سطحی بودن، خیال‌پروری و واقعیت‌گریزی، پرداختن به مسائل پیش‌پاافتاده و خالی از اندیشه و بی‌توجهی به عناصر داستانی در سطح نازلی قرار دارند، اما به دلیل روشن کردن آرزوها و خواسته‌های مخاطبان خود اهمیت فراوانی در مطالعات فرهنگی و جامعه‌شناختی دارند.

در سالهای اخیر پدیده رمان عامه‌پسند در ایران با رشد روزافزونی روبروست. استقبال از این رمانهای سطحی در جامعه‌ای که میزان مطالعه در آن بسیار کم است نشان از شرایط اجتماعی خاصی است که توجه به رمانهای عامه‌پسند به روشن شدن آن کمک شایانی خواهد کرد.

از این‌رو در این پایان‌نامه علاوه بر بررسی چگونگی شکل‌گیری فرهنگ و ادبیات عامه و دلایل گرایش مخاطبان به رمانهای عامه‌پسند، با دیدگاهی انتقادی رمانهای عامه‌پسند را در سه جنبه نویسندگان، متن و مخاطبان بررسی می‌کنیم و برای بررسی میزان تأثیر ویژگی‌های ادبی و داستانی این آثار در پرفروش شدن آنها، به تحلیل صوری، محتوایی و ساختاری نمونه‌هایی از رمانهای عامه‌پسند می‌پردازیم. همچنین به وسیله پرسشنامه‌هایی در صدد مخاطب‌شناسی و بررسی دیدگاه خوانندگان رمانهای عامه‌پسند برمی‌آییم.

کلید واژه: جامعه‌شناسی ادبیات، رمانهای عامه‌پسند، رمانهای پرفروش

Abstract**The studying of descriptive, critical and sociological of popular novels in Iran****Kobra Mozaffari**

Due to its essence and vast area, literature is related to many human sciences such as sociology. Furthermore, this area has infinite abilities that not only reflect back the society but also it can respond to the need and appetite of different kinds of people and also affect them.

One of the ways which helps recognize the requirements of different groups is paying attention to the literary genre utilized by them.

Popular novel (Feuilleton) is a branch of literature which is accompanied by numerous readers due to its fluent and simple structure, story attraction and caring to audience interests.

Although from literary aspect, being stereotypical and superficial, fantasy and flight from reality, addressing the commonplace and thoughtless issues and inattention to story elements made popular novels trifling, they are very crucial in cultural and sociological study because of illuminating the desires and needs of their audience.

In recent years, the phenomenon of popular novel in Iran has rapidly developed. Reception of these novels in a society where the amount of study is very low, demonstrates a special social circumstance that addressing the popular novels considerably helps clarifying this matter.

Hence in this dissertation, in addition to studying the state of forming the popular culture and literature along with the reasons for tendency of audiences to popular novels, these novels are critically investigated in three aspects; authors, context and audiences. In order to examine the extent of impact of literary and storied characteristics of these works in their best-selling, formal, substantial and structural analysis of some sample popular novels are carried out. Furthermore, an attempt is made to know the audience and survey the viewpoint of readers of popular novels by a series of questionnaires.

Keywords: Sociology of literature, Popular novels, Best-seller novels

مَقَدِّمَةٌ

بیان مسأله و هدف پژوهش:

ادبیات در انواع مختلف خود، چه در شکل مکتوب یا شفاهی و چه در انواع رسانه‌ای، فضا و امکانات گسترده و بی‌نهایتی در اختیار دارد که می‌تواند پاسخگوی نیاز و ذائقه افراد مختلف جامعه باشد، به آنها جهت ببخشد و اثرات منفی یا مثبتی بر آنها بگذارد.

جامعه نیز از افشار مختلفی تشکیل شده که هر یک با توجه به علایق و نیازهای خود به مصرف محصولات ادبی می‌پردازند. مصرف ادبی مخاطبان علاوه بر برآوردن نیازهای زیستی آنها کارکردهایی نظیر پذیرفته شدن در گروه‌های اجتماعی، شکل دادن به ناخودآگاه فردی و جمعی، منفعل بودن یا مقاومت کردن در برابر مواضع قدرت، تثبیت محصولات فرهنگی، رد کردن یا مستحکم کردن نهادها و باورهای سنتی دارد که مخاطبان با مصرف هر یک از انواع ادبی، گرایش و توجه به این کارکردها را نشان می‌دهند. توده مردم که اکثریت یک جامعه را تشکیل می‌دهند از مهمترین گروه‌هایی هستند که نسبت به انواع ادبی واکنش نشان داده، از آن تأثیر می‌پذیرند و در موفقیت یا شکست آن تأثیر می‌گذارند. ادبیات از آن هنگام که از انحصار خواص بیرون آمد، به میان مردم رفت و از آنها و برای آنها صحبت کرد، همواره مخاطبان فراوانی را جذب کرد که به موفقیت و شکوفایی آن کمک می‌کردند. رمان عامه پسند (پاورقی) یکی از این انواع ادبی است که با ساختار روان و ساده و کشش داستانی و با پرداختن به مسائل ساده و معمولی زندگی مردم - برخلاف ادبیات نخبه‌گرا که مسائل عمیق زندگی، دنیا و انسان را مورد توجه قرار می‌دهد- مخاطبان فراوانی را با خود همراه کرده است.

در سالهای اخیر در حوزه ادبی جامعه با پدیده رمانهای عامه پسند مواجهیم که به دلایل مختلف از جمله نگاه نخبه‌گرا مورد تمسخر، سکوت، بی‌توجهی، یا رد منتقدین قرار گرفته است. طرفداران ادبیات فرهیخته، رمانهای عامه پسند را به دلیل سطحی بودن، بی‌توجهی به ساخت و عناصر داستانی، کلیشه‌ای بودن و پرداختن به مسائل پیش‌پاافتاده و خالی از اندیشه، خیال پروری و واقعیت‌گریزی و... فاقد ارزشهای ادبی می‌دانند و معتقدند که حمایت از نشر این رمانها بر بنیادهای ادبیات متعهد و متعالی آسیب وارد می‌کند و از طرفی سطح فرهنگ و تقاضای فرهنگی عمومی را تا حد مصرف ادبیات بازاری و تجاری کاهش می‌دهند.

اما در واقع شرایط اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و ادبی جامعه ایران بر شکل و محتوای آثار ادبیات داستانی تأثیر گذاشته و به پیدایش دو سبک تقریباً متمایز از هم منجر شده است که کارکردهای اجتماعی متفاوت و مخاطبان خاص خود را دارند: ادبیات نخبه‌گرا با ویژگی‌هایی چون گسترش فردیت و توجه به انسان، گرایش به فرم‌های مدرن و پسامدرن، تمایل به شکستن هنجارهای گذشته، یأس و دلمردگی و ادبیات عامه‌پسند با گرایش به پندهای اخلاقی، توجه به نیازهای نازل انسان، توجه به مسائل خانوادگی و اجتماعی، گرایش به مسائل زنان و جوانان، برخورد با هنجارهای سنتی و وفاداری به تقابلهای سنتی.

در جوامع پیشرفته و کتابخوان برای همه سلیقه‌ها و برای همه آدمها کتاب نوشته می‌شود. بنابراین در یک بازار طبیعی کتاب هم برای سلیقه مخاطبان عامه کتاب وجود دارد، هم برای فرهیختگان، هم برای کودکان و نوجوانان. هر کدام نیز ارزش و اعتبار فرهنگی خود را دارد. در این جوامع هیچ کتابی جای کتاب دیگر را نمی‌گیرد و آن را از صحنه خارج نمی‌کند. نقد مناسب و عرضه به موقع و به‌روز کتابها، مخاطبان مخصوص هر کتابی را فراهم می‌کند. آثار عامه‌پسند هم با وجود ضعف‌های تکنیکی و عناصر کلیشه‌ای که آن را از ادبیات عالی دور می‌کند در ساختار ادبی هر جامعه‌ای به عنوان ژانری مستقل حضور دارد.

نکته مهم این است که در یک نظام فرهنگی حرفه‌ای همه ارکان به طور منظمی در جای خاص خود قرار دارند و علاوه بر ارائه کارکرد خود بر سایر ارکان نیز تأثیر می‌گذارند. وجود زمینه‌های مناسب برای نقد، سیاست گذاری‌های صحیح در برنامه‌های نشر، نظارت عمومی بر نشر و توزیع کتاب، حمایت از نشر، آموزش دانشگاهی و کارگاهی به نویسندگان نوپم و تازه‌کار، پژوهش‌های بنیادین، اطلاع‌رسانی دقیق، محیط پویای مراکز آموزشی، تبلیغات سالم و مفید و... از ارکان یک نظام فرهنگی کوچک در حوزه ادبیات هستند که می‌توانند بر آن تأثیر بگذارند.

بنابراین می‌توان گفت که در شکل‌گیری پدیده قدرتمندی چون رمان عامه‌پسند، نظام‌های مختلفی چون دولت، رسانه‌ها، سیستم آموزشی، حوزه نشر، بازاریابان و منتقدان و حتی خانواده‌ها تأثیر دارند.

با وجود همه اینها طبیعی است که در یک جامعه عده‌ای از مخاطبین به کتابهای عامه‌پسند روی بیاورند؛ بدون شک نمی‌توان انتظار داشت که همه مردم جامعه افرادی متفکر و فرهیخته باشند که به هنر و ادبیات متعالی علاقه‌مندند. نیز نمی‌توان از ادبیات عامه انتظار داشت از موضوعاتی صحبت کند که در آثار ادبی فرهیختگان و نخبگان مطرح می‌شود. ادبیات عامه‌پسند با سلیقه‌ها و گرایش‌های فکری مردمی سروکار دارد که دغدغه‌های ساده زندگی، آنها را به خود مشغول کرده است؛ این نوع ادبیات در شکلهای مختلف خود (پاورقی، شعر، رمان، طنز و حتی سینما) به فکر رفع نیازهای این گروه است.

از این رو نمی‌توانیم در برابر گرایش‌های فرهنگی طبقات گوناگون جامعه، موضع انتقادی و مخالف بگیریم؛ بلکه باید به این نکته بیندیشیم که ظرفیت ذهنی و علاقه و سلیقه عامه مردم، چنین کتابهایی را اقتضا می‌کند؛ پس اگر نظام فرهنگی جامعه و ارکان آن، به صورت هماهنگ و حرفه‌ای عمل کنند، این نکته نمی‌تواند چندان نگران کننده باشد.

برخورد ادبیات عامه پسند و نخبه‌گرا ناشی از آن است که منتقدین، فرهنگ و ادبیات عامه پسند را یکسره مبتذل و فاقد ارزشهای هنری می‌دانند و همه سعی و هم خود را در نجات دادن مردم از این زندگی فرهنگی سطح پایین کرده‌اند. عده‌ای نیز کاملاً به این پدیده بی‌تفاوت و بی‌اعتنا شده‌اند و آن را به حال خود رها کرده‌اند. به همین دلیل این کتابها به دست توزیع کنندگان تجاری سودجو می‌افتد که با مقاصد صرفاً تجاری خود با تولید انبوه کتابهای عامه پسند، سایر ارکان نظام فرهنگی را که به رشد مناسب نرسیده‌اند، بامشکل روبرو می‌کنند و سبب می‌شود تا این نوع ادبی کارکردهای منفی‌ای نیز بیابد. در واقع می‌توان ورود و رواج چنین آثاری را با ورود ناگهانی تکنولوژی‌های پیچیده مقایسه کرد که بدون هیچ زمینه و مقدمه‌ای و صرفاً به عنوان کالایی مصرفی وارد بازار می‌شوند؛ اما سایر عناصر فرهنگی، اجتماعی و حتی علمی با آنها هماهنگ و سازگار نمی‌شود.

از طرفی نگرانی منتقدین و طرفداران ادبیات تحلیلی از آنجا آغاز می‌شود که گرایشهای اقتصادی و سودآوری، گرانی و کمبود امکانات نشر، ممیزی کتابها و دیگر معضلات اجتماعی، ناشران را نسبت به چاپ آثار جدی بی‌علاقه می‌کند و همزمان توجه گروه زیادی از ناشران را به چاپ رمانهای عامه پسند جلب می‌نماید. چنانکه امروزه حتی در حوزه ترجمه نیز شاهد آن هستیم که کتابی از یک نویسنده عامه پسندنویس خارجی با چندین ترجمه چاپ شده است. در نتیجه همین رقابت اقتصادی است که "حالا دیگری از کارشناسان کتاب هم معتقد است که فلان نویسنده فرمول کتابهای مردم پسند را یافته است و اگر نویسندگانی می‌خواهند کتابهایشان خواننده بیابد و تیراژ هزارتایی بیاورد باید زحمت بکشند و فرمول پر تیراژ شدن کتابهای فهیمه رحیمی را پیدا کنند." [کریم امامی، ۱۳۷۲: ۱۱۱]

اگرچه فهرست رمانهای پرفروش ایران که در شهریور ۱۳۸۵ از سوی وزارت ارشاد منتشر شد نشان می‌دهد که ۳۵ عنوان از ۴۷ کتاب پرفروش در دو دهه اخیر مربوط به رمانهای عامه پسند است و اگرچه روز به روز بر تعداد نویسندگان و مخاطبان این رمانها افزوده می‌شود، اما همچنان مورد بی توجهی منتقدان و یا حتی مخالفت‌های شدید آنان است. حال آنکه بررسی رمانهای عامه پسند در مطالعات فرهنگی و جامعه‌شناختی اهمیت فراوانی دارد.

یکی از راههایی که به شناخت نیازها و خواسته‌های عامه کمک می‌کند، توجه به نوع ادبی‌ای است که مصرف می‌کنند. شعر عامه پسند اگرچه احساسات و باورهای عامه را منعکس می‌کند، اما از آنجا که مانند عکس تنها لحظاتی را نشان می‌دهد و بیشتر به حوزه احساسات شخصی مربوط می‌شود، گویا و کامل نخواهد بود؛ اما رمان که همواره شکل و ساختار نزدیک‌تری به زندگی دارد و همانند فیلمی حوادث، احساسات، آرزوها و آلام عامه را نشان می‌دهد، در مطالعات فرهنگی نقش مهم و مؤثرتری را ایفا می‌کند. بنابراین اگرچه رمان عامه پسند از نظر ویژگی‌های ادبی در سطح ممتازی قرار ندارد، به رویدادی جامعه‌شناختی تبدیل شده که کمک شایانی به شناخت توده مردم، خواسته‌ها، نیازها، آرزوها و ساختار ذهنی و عاطفی آنها خواهد کرد.

شبهات ظاهری و محتوایی و شخصیت‌های مشابه در این داستانها روشن می‌کند که خوانندگان آرزوی زندگی‌ای آرام، افرادی خوشبخت و عاشق و دنیایی بدون درگیری‌های سیاسی و نامهربانی را دارند. به نظر می‌رسد مردمی که درگیر جنگ، تحریم، و بحرانهای سیاسی بوده و در اطراف خود انواع ناملازمات سیاسی و اجتماعی را حس کرده‌اند، مردمی که چیزهایی را از دست داده و یا در به دست آوردن آنها ناکام مانده‌اند، کسانی که در محدودیت‌های اجتماعی قرار دارند و به‌طور کلی آنها که از وضع موجود ناراضی‌اند و یا در اندیشه شکوه گذشته هستند (در مورد رمانهای تاریخی) استقبال بیشتری از رمانهای عامه پسند می‌کنند.

این فرضیه‌ها و افزایش روزافزون رمانهای عامه پسند بررسی آنها را از دو دیدگاه ادبی و جامعه‌شناختی ایجاب می‌کند. از جنبه ادبی باید به این نکته پرداخته شود که در جامعه‌ای که ساعات مطالعه بسیار پایین است رمانهای ادبی چه ویژگی‌هایی دارند که بارها تجدید چاپ می‌شوند؟ پرداختن به جنبه جامعه‌شناختی رمانهای عامه پسند نیز روشن می‌کند که جامعه در چه شرایط اقتصادی، سیاسی و اجتماعی‌ای قرار دارد که مخاطبان فراوانی به رمانهای احساساتی، سطحی و معمولی اقبال نشان می‌دهند؟ از طرف دیگر رمان عامه پسند در ایران تفاوت‌هایی با سایر جوامع دارد؛ از جمله اینکه این رمانها در ایران تنها به رمانهای عشقی و تاریخی و گهگاه جنایی محدود می‌شود. بررسی دلایل اجتماعی و علل گرایش نویسندگان و مخاطبان دلایل این انحصار را مشخص خواهد کرد.

هدف از انجام این پژوهش بررسی جامعه‌شناختی و ادبی رمانهای عامه پسند و کالبد شکافی متنی، فرهنگی و اجتماعی آنهاست تا از دیدگاهی توصیفی-انتقادی روشن شود که این رمانها چه کارکردهایی در جامعه دارند و در ارتباط با مردم به چه چیزی پاسخ می‌دهند و یا چه چیزی را ارضا می‌کنند. آسیب‌شناسی، شناخت کارکردها و تأثیرات منفی و مثبت این آثار، همچنین نقد ادبی آنها در شکل‌دهی ذوق و سلیقه عمومی کمک خواهد کرد.

بنابراین در این پژوهش علاوه بر مخاطب شناسی رمانهای عامه پسند و بررسی طیف نویسندگان، برای بررسی میزان تأثیر ویژگی‌های ادبی و داستانی این آثار در پرفروش شدن آنها، به تحلیل صوری، محتوایی و ساختاری نمونه‌هایی از رمانهای عامه پسند می‌پردازیم.

ساختار پایان نامه:

بررسی چگونگی شکل‌گیری رمانهای عامه پسند، تحلیل متنی و ادبی آنها و شناخت علائق مخاطبان در ارتباط با این رمانها اساس این پژوهش را تشکیل می‌دهد.

در فصل اول، نظریه‌هایی درباره فرهنگ و ادبیات عامه، عوامل شکل‌دهنده ادبیات عامه پسند، نظر مخالفان و موافقان آن آورده شده است.

فصل دوم به توصیف مختصری از رمان و نقش و جایگاه آن در زندگی و جامعه، همچنین تعریف، توصیف و تاریخچه رمانهای عامه پسند اختصاص دارد.

در فصل سوم به بررسی رمانهای عامه پسند در یک الگوی ارتباطی (نویسنده، متن، مخاطب) پرداخته شده است. در بخش اول این فصل، نویسندگان و علل گرایش آنها به نوشتن این رمانها و افزایش نویسندگان زن در این حوزه بررسی شده است. بخش دوم، به بررسی توصیفی و انتقادی متن ۲۰ رمان عامه پسند در سه سطح شکل، محتوا و عناصر داستانی می‌پردازد. در بخش سوم نیز مخاطبان، علل گرایش آنها به این رمانها و همچنین دیدگاه و تعامل آنها با رمانهای عامه پسند و عناصر آن بررسی می‌شود.

در فصل چهارم و پایانی پژوهش، نتایج به دست آمده از مطالعه رمانهای عامه پسند و پرفروش و پیشنهادات و راه‌کارهایی در حوزه رمان عامه پسند ارائه شده است.

روش پژوهش:

در این پژوهش به روش کتابخانه‌ای به مطالعه نمونه‌هایی از رمانهای عامه پسند ایرانی، تحلیل و بررسی محتوایی، ساختاری و نشانه‌شناسی صوری آنها پرداخته شده است. همچنین در پژوهشی میدانی از طریق پرسشنامه به مخاطب شناسی رمانهای عامه پسند و یافتن دلایل علاقمندی آنها به این رمانها پرداخته‌ایم.